

О.Т. КУЗЯРІН

Державний природознавчий музей НАН України
вул. Театральна, 18, м. Львів, 79008, Україна
kuzyarin@gmail.com

***TRICHOPHORUM ALPINUM* (L.) PERS.
(*CYPERACEAE*) — НОВИЙ ВИД ДЛЯ ФЛОРИ
УКРАЇНИ**

Ключові слова: *Trichophorum alpinum*, новий вид, локалітет, флора, Шацьке поозер'я, Україна

Під час фітосоціологічних досліджень на Шацькому поозер'ї у червні 2011 р. в урочищі Став (територія Шацького національного природного парку) поблизу північно-східного берега озера Озерце було виявлено новий для флори України вид — *Trichophorum alpinum* (L.) Pers., або пухівочку альпійську, з родини осокових (*Cyperaceae*). Координати: 51°31'95.1" Пн., 23°56'18.6" Сх., висота 158 м над р. м.; місцезнаходження: Волинська обл., Шацький р-н, 1,5 км на південь від с. Мельники, на мезотрофному трав'яно-моховому болоті, спорадично, 12 червня 2011 р., зібрав О.Т. Кузярін.

Локалітет виду приурочений до рослинного угруповання союзу *Caricion lasiocarpae* Vanden Bergh. ap. Lebrun et al. 1949 порядку *Scheuchzerietalia palustris* Nordh. 1937 класу *Scheuchzerio-Caricetea nigrae* (Nordh. 1936) R. Tx. 1937 на перезволоженому торфово-болотному ґрунті. Проективне покриття чагарничково-трав'яного ярусу на момент опису становило 60—70%. Його формували (%): *Andromeda polifolia* L. (2), *Oxycoccus palustris* Pers. (2—3), *Carex appropinquata* Schum. (1), *C. echinata* Murr. (1), *C. lasiocarpa* Ehrh. (2), *C. limosa* L. (1), *C. nigra* (L.) Reichard (2), *C. panicea* L. (2), *C. rostrata* Stokes (2), *C. serotina* Mérat. (1), *Cirsium palustre* (L.) Scop. (1), *Comarum*

palustre L. (2), *Drosera rotundifolia* L. (2), *Eriophorum latifolium* Hoppe (2), *Galium palustre* L. (1), *G. uliginosum* L. (1), *Lysimachia vulgaris* L. (1), *Lythrum salicaria* L. (1), *Menyanthes trifoliata* L. (2), *Molinia caerulea* (L.) Moench (1), *Parnassia palustris* L. (1), *Peucedanum palustre* (L.) Moench (1), *Potentilla erecta* (L.) Raeusch. (2), *Rhynchospora alba* (L.) Vahl. (1), *Scutellaria galericulata* L. (1), *Succisa pratensis* Moench (1), *Thelypteris palustris* Schott. (2), *Viola palustris* L. (1) тощо. Серед різновікового підросту (5—10 %) з піонерних деревних видів відзначено: *Alnus glutinosa* (L.) Gaertn. (1), *Betula pendula* Roth (2), *B. pubescens* Ehrh. (1), *B. humilis* Schrank (2), *Salix aurita* L. (1), *S. rosmarinifolia* L. (2), *S. cinerea* L. (1), *S. pentandra* L. (+), *Frangula alnus* Mill. (1), *Pinus sylvestris* L. (1), *Populus tremula* L. (+).

Нерівномірно виражений (20—90 %) моховий покрив формували *Aulacomnium palustre* (Hedw.) Schwägr. (2), *Calliergonella cuspidata* (Hedw.) Loeske (2), *Campylium stellatum* (Hedw.) Lange & C.E.O. Jensen (2), *Fissidens adianthoides* Hedw. (1), *Sphagnum capillifolium* (Ehrh.) Hedw. (3), *S. fuscum* (Schimp.) H.Klinggr. (2), *S. magellanicum* Brid. (2), *Polytrichum strictum* Menzies ex Brid. (2), *Scorpidium cossonii* (Schimp.) Hedenäs (2—3), *Tomenthypnum nitens* (Hedw.) Loeske (2) та ін.

Спорадичні клони *T. alpinum* (1) (близько 50 одиниць із загальним проєктивним покриттям 1—5 %) відзначені як на підвищеннях серед сфагнових подушок під підростом деревних видів, так і в пониженнях нанорельєфу. У складі угруповання були такі рідкісні види рослин, занесені до «Червоної книги України», як *Betula humilis*, *Carex chordorrhiza* Ehrh. (1), *C. dioica* L. (2), *Drosera anglica* L. (2), *Liparis loeselii* (L.) Rich. (un), *Platanthera bifolia* (L.) Rich. (1), *Epipactis palustris* (L.) Crantz (2), *Dactylorhiza incarnata* (L.) Soó (1), *Pinguicula vulgaris* L. s. l. (1) та *Meesia triquetra* (L. ex Jolycl.) Ångstr. (1).

Оскільки це перше подання *T. alpinum* для флори України, наводимо його ідентифікаційний ключ, номенклатурну цитату, короткий морфологічний опис, відомості про загальний ареал та еколого-фітоценотичні умови.

Ключ для визначення до роду та виду серед споріднених таксонів флори України:

1. Усі листки без листкових пластинок, верхній листок має вигляд трубчастої піхви з прямо усіченою верхівкою. Стовпчик маточки з розширеною основою — стилоподієм, що залишається при плодах. Щетинки оцвітини (іноді вони відсутні) з шипиками 1. *Eleocharis* — Ситняг.

+ Піхви верхніх (одного-двох) листків із короткими листковими пластинками. Стовпчик без розширеної основи. Щетинки (волоски) оцвітини (4—6) гладенькі (без шипиків) 2. *Trichophorum* — Пухівочка.

2а. Стебла тригранні, з шорсткуватими ребрами, при основі вкриті вузькими бурувато-жовтими матовими лускоподібними піхвами. Дві нижні квітки в колоску стерильні. Щетинки оцвітини після цвітіння значно подовжуються, утворюючи негусту білу пухівку. Нещільнодерновинна рослина з коротким повзучим кореневищем *T. alpinum* — П. альпійська.

2б. Стебла майже циліндричні, гладенькі, при основі вкриті широкими бурувато-блідно-жовтими глянцевиими (блискучими) лускоподібними піхвами. Всі

квіткові луски з плідними двостатевими квітками. Оцвітина — з коротких (іззовні непомітних) щетинок, прихованих у пазухах квіткових лусок. Щільнодерновинна рослина, без повзучого кореневища
. *T. cespitosum* — П. дерниста*.

Trichophorum alpinum (L.) Pers., 1805, Syn. Pl. 1 : 70; Рожевиц, 1935, Фл. СССР 3: 38. — *Eriophorum alpinum* L. 1753, Sp. Pl. : 53 — *Scirpus hudsonianus* (Michx.) Fernald, 1906, Rhodora, 8: 161. — *Baeothryon alpinum* (L.) Egor. 1971, Новости сист. высш. раст. 8: 85. — П. альпійська (рисунок).

Багаторічна трав'яна нещільнодерновинна рослина з коротким повзучим кореневищем, полікарпик, гемікриптофіт. Стебла ортотропні, заввишки 10—40 см, тригранні, з шорсткуватими ребрами, при основі вкриті вузькими бурувато-жовтими матовими лускоподібними піхвами. Піхви верхніх (одного-двох) листків із короткими (до 1 см) листовими пластинками. Суцвіття — верхівковий двошести-восьмиквітковий колосок завдовжки до 1,0(0,5—0,7) см (без пухівки) та

Trichophorum alpinum (L.) Pers. на виявленому локалітеті (фото І.М. Данилика)

Trichophorum alpinum (L.) Pers. in the discovered habitat (photo by I.M. Danylyk)

близько 0,3 см завширшки. Квітки сидять у пазухах спірально розміщених лусок. Із них дві нижні стерильні, решта двостатеві. Оцвітина сформована з 4—6 гладеньких (без шипиків) звивистих щетинок (волосків), які після цвітіння подовжуються до 2,5 см, перевищуючи довжину плода в багато разів, і утворюють негусту білу пухівку. Квітка має по три тичинки та приймочки. Плід — сухий горішок, тригранної оберненоїцеподібної форми, матового буруватого кольору, близько 1,0—1,5 мм завдовжки. Цвіте в травні-червні, плодоносить у липні-серпні. Розмножується переважно генеративним способом. Гігрофіт, оліго(мезо)троф, геліофіл, анемофіл, анемохор, гідрохор, зоохор.

Вид описаний із території Європи («Habitat in Europaе alpihus»). Належить до секції *Trichophorum*: щетинки оцвітини в багато разів перевищують довжину плода, стебла тригранні, з шорсткуватими ребрами.

* Вид наводиться для Закарпаття (м. Хуст) за гербарним збором 1861 р. (ВР, м. Будапешт [1]).

Ареал виду охоплює Арктику (понижзя Єнісею), Скандинавію, Атлантичну, Середню та Східну (прибалтійські країни, північна частина Росії) Європу, Західний і Східний Сибір, Далекий Схід, Японію та п-ів Корею, Північну Америку (2n = 58) [2, 3]. Вид значно поширений у полярних і помірних широтах північної півкулі. У суміжних європейських країнах *T. alpinum* є переважно уразливим видом (CR, EN) і занесений до національних (Польща, Білорусь, Словаччина) та регіональних (середня смуга європейської частини Росії) «Червоних книг». У Польщі на сьогодні більша частина з відомих локалітетів виду не підтверджені або вважаються втраченими [6]. На території Білорусі вид трапляється зрідка в північній та поодинокі — в центральній частинах країни [4, 5].

У межах європейської рівнинної частини ареалу вид росте переважно на верхових і перехідних осоково-сфагнових, рідше — на низинних осоково-гіпнових болотах. Окрім цього, він відзначений на болотистих луках і в заболочених лісах [2—7]. До його основних лімітуючих чинників належать: осушувальна меліорація, торфорозробки та рекреація.

Ураховуючи те, що *T. alpinum* наразі відомий в Україні лише з єдиного локалітету і є тут рідкісним голарктичним видом на крайній південній межі свого поширення, а також охороняється на територіях сусідніх держав, пропонуємо занести його до наступного видання «Червоної книги України» з попереднім созологічним статусом — «недостатньо відомий вид» (DD). Щоб зберегти локалітет, потрібно застосувати режим абсолютної охорони з моніторингом стану популяції виду.

Гербарні зразки *T. alpinum* із виявленого місцезнаходження передано до Національного гербарію Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України (KW) і Гербарію судинних рослин Державного природознавчого музею НАН України (LWS).

Автор статті висловлює щире подяку старшому науковому співробітникові Інституту екології Карпат НАН України канд. біол. наук І.М. Данилику за допомогу при підготовці публікації, а також доценту Львівського національного університету імені Івана Франка канд. біол. наук В.І. Гончаренку та адміністрації Шацького національного природного парку, зокрема заступникові директора парку з питань науки В.І. Матейчику, за сприяння у проведенні польових досліджень на території Шацького поозер'я.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Данилик І.М., Мигаль А.В., Кіш Р.Я. *Trichophorum* Pers. (Cyperaceae) — новий рід для флори України // Укр. ботан. журн. — 2007. — 64, № 6. — С. 905—909.
2. Егорова Т.В. Род 6. Пухонос — *Baeothryon* A. Dietr. // Флора европ. части СССР. — Л.: Наука, 1976. — Т. 2. — С. 104—106.
3. Новоселова М.С. Род *Trichophorum* Pers. (Cyperaceae) во флоре России // Нов. системат. высш. раст. — СПб., 2003. — 35. — С. 41—50.
4. *Определитель высших растений Беларуси* / Под ред. В.И. Парфенова. — Минск: Дизайн ПРО, 1999. — 472 с.
5. Скуратович А.Н. Пухонос альпийский. Пухонос альпійські. *Baeothryon alpinum* (L.) Egor. // Красная книга Республики Беларусь: Растения. — Минск: Беларус. энцыклоп. им. П. Бровки, 2005. — С. 279—280.

6. Pawlikowski P. *Baeothryon alpinum* (L.) T.V.Egorova (*Cyperaceae*) in the Polish lowlands: distribution, population decrease and implications for conservations // Acta soc. botan. polon. — 2010. — 79, № 3. — P. 215—223.
7. *Polska czerwona księga roślin* / Red. K. Zarzycki, R. Kaźmierczokowa. — Kraków, 1993. — 310 s.

Рекомендує до друку
С.Л. Мосякін

Надійшла 11.07.2011 р.

А.Т. Кузурин

Государственный природоведческий музей НАН Украины, г. Львов

**TRICHOPHORUM ALPINUM (L.) PERS. (CYPERACEAE) — НОВЫЙ ВИД
ДЛЯ ФЛОРЫ УКРАИНЫ**

Во время фитосоциологических исследований в июне 2011 г. на территории Шацкого озера (Волинская область) был выявлен локалитет *Trichophorum alpinum* (L.) Pers. (*Cyperaceae*) — нового вида для флоры Украины. Дана детальная характеристика местонахождения вида. На основе анализа литературы приведены ключ для определения, краткое морфологическое описание, общий ареал, эколого-фитоценотические условия распространения вида и его лимитирующие факторы. Предложено включить *T. alpinum* в следующее издание «Червоної книги України», присвоив ему созологический статус DD (Data Deficient) и обеспечив режимом абсолютной охраны.

Ключевые слова: *Trichophorum alpinum*, новый вид, локалитет, флора, Шацкое озеро, Украина.

О.Т. Кузурин

State Natural History Museum, National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv

**TRICHOPHORUM ALPINUM (L.) PERS. (CYPERACEAE),
A NEW SPECIES IN THE FLORA OF UKRAINE**

A new species for the flora of Ukraine, *Trichophorum alpinum* (L.) Pers. (*Cyperaceae*), was discovered in 2011 during surveys on the Shatsk lake land (Volyn Region). Detailed characteristics of the species habitat are provided. A short morphological description, key for identification, ecological-phyto-cenotic conditions and limiting factors for the species distribution are given. We propose to include *T. alpinum* in the next edition of the *Red Data Book of Ukraine* as a «data deficient species» (DD) to provide conditions for its absolute protection.

Key words: *Trichophorum alpinum*, new species, habitat, flora, Shatsk lake land, Ukraine.